

UDC: 821.162.3

ПРОСТІР ТА ЧАС У ПОЕЗІЇ ПЕТРА БОРКОВЦЯ

Олександр Моторний

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, Львів, вул. Університетська, 1,
e-mail: olexandr.motorny@lnu.edu.ua

РЕФЕРАТ

Мета. У статті розглянуто образ часу та простору у творчості сучасного чеського поета Петра Борковця, редактора декількох чеських літературних періодичних видань, автора понад десяти збірок, тематикою яких є самотність людини, непорозуміння з навколишнім світом, пошук глибинного сенсу буття і які перекладені на більшість європейських мов, учасника різних поетичних фестивалів як у Чехії, так і в інших країнах, в тому числі і щорічного Місяця авторських читань, в рамках якого він відвідав Україну, перекладача світової поезії на чеську мову. Просторово-часові відносини загалом у поезії та у творчому доробку згаданого автора є одними з ключових, вони визначають поведінку ліричного героя, події у світі, в якому він перебуває, його взаємодію з цим світом, відношення вторинного поетичного світу до первинного людського, впливають на сприйняття твору читачем. **Дослідницька методика.** Хронотопний аналіз творів ліричного роду літератури. **Результати.** Встановлено особливості хронотопу поетичного світу П. Борковця, способи функціонування у творчості чеського автора феноменів минулого, теперішнього, майбутнього часу, явищ завмирання та розтягування часу або зникнення часового потоку, а також метаморфози просторових вимірів. **Наукова новизна.** Стаття присвячена розгляду новітнього явища поточного літературного процесу Чехії, яке ще не має досвіду власне наукового розгляду. Окрім того, творчість П. Борковця є для сучасного українського читача відносно новою, твори автора станом на сьогодні лише починають потрапляти до кола уваги вітчизняних перекладачів. Вказані фактори мають значення для збагачення та укріплення чесько-українських літературних і культурних зв'язків. **Практичне значення.** Матеріал статті може бути використаний у подальшому дослідженні творчості П. Борковця, тенденцій розвитку новітньої чеської поезії, а також у викладанні новітньої чеської літератури на філологічних спеціальностях вишів.

Ключові слова: чеська література, Петр Борковец, час, простір, сучасна поезія.

SPACE AND TIME IN PETR BORKOVEC'S POETRY

Oleksandr Motorny

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Department of Slavic Philology named by professor Ilarion Svetsytskyi,
Ivan Franko National University of Lviv (UKRAINE),
79000, Lviv, 1, Universytetska str.,
e-mail: olexandr.motorny@lnu.edu.ua

ABSTRACT

Aim. In this article we studied the image of time and space in poetic works of Petr Borkovec, who is the editor of the several periodic literature journals, the author of more than ten poetic books, in which we can read about human sadness, loneliness and misunderstanding with outer world. Petr Borkovec is a participant in various poetry festivals, both in the Czech Republic and in other countries, including the Month of Authors' Readings, within the framework of which he visited Ukraine. He is also translating now worldly poetry into Czech language. Space and time relations in poetry generally and in the creative works of a conceived author are key ones, they signify the behaviour of a lyrical hero, events in the poetical secondary world and it's contact with this primeval world, as well as reader's reception of poetic text. **Methods.** Chronotope analysis of poetic works. **Results.** The peculiarities of the chronotope of P. Borkovec's

poetic world, the ways how the phenomena of the past, present, future time function, as well as the metamorphosis of the space of the world are established. *Scientific novelty*. The article is dedicated to the review of a new phenomenon of the modern literary process of the Czech Republic, which hasn't been studied yet from the point of scientific perspective. On top of that, the work of P. Borkovec is quite new for the contemporary Ukrainian reader; The indicated factors may be significant for the enrichment and strengthening of the Czech and Ukrainian literary and cultural relations. *Practical significance*. The material of the article can be used for further P. Borkovec's poetic legacy research, as well as to study the tendencies in new Czech poetry and to teach them in frames of different literature courses in universities.

Key words: Czech literature, Petr Borkovec, time, space, modern poetry.

Петр Борковец [7] є поетом різноплановим. Його творчість стоїть на межі декількох тенденцій, що панують у сучасній чеській літературі. Серед них – віднайдення сенсу буття, характерний для представників духовної школи, багатомірність поетичного світу, типова для сюрреалістів, пошук прекрасного у повсякденності, що характеризує представників міської поезії «Групи-42». Загалом П. Борковец, так само, як більшість сучасних чеських поетів, стоїть на межі літературних напрямків або краще сказати сучасних літературних тенденцій, досить різноманітні елементи яких він вміло використовує. При цьому автор обирає собі власний творчий шлях, його збірки є оригінальними. Це характерно сьогодні для більшості чеських поетів, особливо для тих, які почали писати та видаватись у дев'яностих роках і зараз активно працюють. Їхня творчість уособлює перехід від поетичної парадигми попередньої епохи, що припала на роки «Нормалізації» і розвивалася в умовах досить жорстких обмежень до нової, яку зараз оцінювати надто рано, оскільки вона перебуває на стадії формування. До цього покоління належить низка авторів: П. Грушка, П. Петр, М. Дежінський, П. Мадера, М. Штор, Р. Файкус, також до сьогодні активно пише представник старшого покоління І. Верніш.

Враховуючи велику кількість літературних тенденцій, класифікувати сучасну чеську поезію – справа нелегка. Багато хто з названих авторів користується сьогодні в Чехії популярністю серед шанувальників поетичного слова, бере участь у різноманітних конкурсах та фестивалях, контактує з поетами та перекладачами з інших країн, в тому числі і в Україні. П. Борковец вже є відомий в нашій країні, його запрошували на літературні події у Києві [6] та на Місяць авторських читань [8]. Чеський поет також цікавився з українською поезією і висловлював свої міркування про неї [5]. З аудіо-версією творів П. Борковця можна ознайомитись на німецькому сайті www.lyrikline.org [4], де усі твори є у авторському виконанні чеською мовою, деякі також перекладі іншими європейськими мовами. Окремі вірші П. Борковця можна почути на каналі Youtube також у авторському виконанні [3] або почитати мовою оригіналу чи в англійському перекладі на сайті <https://www.versopolis-poetry.com/> [9].

У попередніх дослідженнях ми вже торкалися деяких аспектів творчості П. Борковця загалом. Метою цієї праці буде ознайомитись ближче з просторово-часовими аспектами поезії чеського автора. Часо-простір фізичний подекуди значно відрізняється від часо-простору поетичного, оскільки останній має низку властивостей, що роблять поетичний світ кожного автора унікальним. Він може лінійним, оберненим в зворотну сторону, зациклюватися,

перериватися, зупинятися, подекуди навіть зникати. Ця унікальність, в свою чергу, впливає на ліричного героя і його світосприйняття. В окремих випадках можемо побачити і зворотній вплив.

Простір у поетичному світі П. Борковця є як правило обмеженим це може бути невеликий будинок, квартира, кімната. У такому обмеженому просторі завжди подається детальний опис обстановки. Часто серед об'єктів виділяється вікно як межа замкненого простору з простором зовнішнім як пізнаного з непізнаним і загадковим, своєрідні варіанти мікро та макрокосму, світу довкола людини, досяжного для розуміння людиною і світу трансцендентного, для опанування законів якого можливо потрібний інший інструментарій: «У маминій спальні. Біла рамка біля неї вела тихе, обережне життя. Берег ріки, з весни згнилий човен, біля води жінка в червоному, декілька дерев (очевидно опис картини на стіні – примітка автора). Під вікном тещі язик чекає під вікном щоб тіло сірості зійшло з парапету. Довго чекав, стриг собі нігті» [1, с. 34]. В іншому вірші читаємо: «В кухні висить мамине фото з весілля. І пальма, подарунок до мого дня народження. А меблі неначе дні – від них нічого не лишилося» [1, с. 37]. Як бачимо, в обидвох уривках простір є також маркований архаїчністю, ліричний герой, будучи особою з сучасності, ніби постійно перебуває у минулому, яке є своєрідним часовим центром тяжіння всього поетичного світу чеського письменника. Про це свідчить також наступний уривок: «Хатинка, господар вмер, закладені камінням вікна, ватерпас з вибитими вікнами, засипаний вапном костюм, в якому ходили до костелу, у напівсні видно жучків та гриби. А потім ти побачиш лише будинки в риштованні, ти будеш по тих будинках ходити, і ні водопад з флоксів, ні слід хвої на дверях, ні. Ти підеш до водостоку і попадеш у зарослі хвої, <...> ти зміниш ялинки у непорушному спостереженні за власною кімнатою, оглянеш очима дім щоб потім увійти до нього і заснути в кухні в одязі, без книги, деінде» [1, с. 20]. Подібний опис кімнати з вікном у непізнаний світ бачимо також у наступному уривку: «Був світло-жовтий візерунок на стіні, що осипався, пліснявів і зникав. Це був панський візерунок <...> внизу – тверде ліжко, тенісні м'ячики в металевій коробці на книжковій шафі. І спартанський вид з вікна, пізня осінь, поле» [1, с. 33].

Однак є й винятки, коли у, здавалося, маленькій кімнаті вирує величезний звіт зі своєю географією, фауною, флорою, суспільними законами: «Коли я повернувся, то в кутку вивергався вулкан, у другому корабель затонув, яку залишили щури. Посеред квартири стихала гроза і рій п'яних тигрових комарів малярії, він нерухомо роздубав на вирубаній лісі кухні. Нове сільське господарство вже розквітає і всюдисущі кролики вони з'їли останній нектар. Тут було людно овець, кіз, собак і свиней. І стрункі коти вони підкралися до німих вождів в пов'язках і різнокольорових пальтах, сидячи гідно на стільцях. Я більше не знайшов тебе тут» [2, с. 18].

Не завжди простір у поезії є одним цілим. Замість звичного виміру трьох координат первинного світу може бути численна множинність менших паралельних вимірів, які знаходяться у альтернативних відношеннях стосовно один одного як мікросвіти або ж які є додатковими вкрапленнями у один

основний світ, своєрідними потаємними кишеньками у його широкому полотні. Ліричні герої подекуди можуть існувати одразу в двох або більше локацій одночасно, переживаючи різний життєвий досвід. Можливість такого паралельного перебування натякає на відносність самого поняття простору у поетичному світі автора, його неспіврозмірність з простором у світі первинному: «Це є день, в якому ти була нещодавно і вчилася фізично боротись. Перша локація: буде там, де червоним бантом ти зв'язана з дідусем. Іди туди, куди тобі з дідусем заборонили ходити (вгору і вниз, де можуть бути павуки). Скільки років нашому Чікові? Почекаємо годину тільки ми вдвох. Друга локація: того ж дня! Це буде в місті, де ви були минулого літа і під звуки гучної музики зустріли симпатичного чорношкірого чоловіка. Влітку зустрінемося там, де нам пояснив один хлопчик під час нашої сварки що б нас чекало, якби ми пішли неправильним шляхом <...> пам'ятаєте? Він був трохи п'яний і хотів від мене автограф. Ми будемо там саме рівно через стільки годин, о котрій годині починається ваше заняття раз на тиждень з найпопулярнішою і найбожевільнішою пенсіонеркою. Тільки ми вдвох будемо чекати там годину» [2, с. 19]. В уривку бачимо, як сміливо автор грає з просторово-часовим перебігом, як це впливає на поведінку ліричного героя і його світосприйняття. При цьому, як бачимо в кінці, час для закоханих або хто мав між собою стосунки протікає інакше.

Простір у поезії П. Борковця є статичним, у ньому майже нічого не відбувається, принаймні у рамках теперішнього часу, але є завжди різного роду натяки на більш бурхливе минуле. Ліричному героєві у такому просторі відведено виключно роль спостерігача, який аналізує атрибути цього минулого. Опис простору подано покадровим методом, увага зосереджується на ключових об'єктах. Зайві, на думку автора, перехідні моменти оминаються: «На картині є гора Бланів навесні, рибалка в тіні, який нічого не знає про дівчину з собакою, яка наближається до лавки, шафа, на шафі голова, порох, шпильки, телевізор, під яким ледь дихає кружева скатертина <...>» [1, с. 32]. Є й інші приклади, де простір у поезії П. Борковця формально нагадує кадрування з фільму. Читач неначе переходить від одного відрізка до іншого, оминаючи проміжні етапи як такі, що уваги не заслуговують. Те, що ліричний герой фіксує у просторі зазвичай називається одним словом чи словосполученням без детального опису так, неначе він уникає характеристики світу, в якому знаходиться, зважаючи тільки на те, що безпосередньо сприймає органами чуття. При цьому опис цей є дуже чітким. На його тлі іноді відбуваються малозрозумілі для читача події, проте важко однозначно сказати чи опис є тлом для них, чи навпаки – події є тлом для цього опису: «Усі ці фільми про борделі і камери в кожній кімнаті, з таємною кімнатою, повністю заповненою телевізором, в якому лиходій коле пальцем ноги свою кохану; кожен повернувся в іншу сторону» [2, с. 14].

Не виключається і часткова або й повна втрата зв'язку ліричного героя з простором та перехід у зовсім іншу форму існування, що знаходиться поза звичними для нас просторово-часовими категоріями: «Загубитися для речей, загубити речі, загубитися для околиць, загубити околиці» [1, с. 21]. Однак попри усю незрозумілість ліричний герой намагається дослідити поетичний

простір, хоча це справа складна і напевно подекуди небезпечна, хоча приносить цікавий досвід. Як сказано в одному з віршів поета, «Чим більше ти блукаєш, тим більше грибів знаходиш» [2, с. 54].

Поряд з просторовими образами заслуговують уваги у поезії П. Борковця образи часові, тим більше, що сам по собі час у поета, як ми бачимо, асоціюється з мистецтвом слова, з музикою: «Сірі чаплі тим часом будують гніздо з тих слів, з тексту хіта, в якому я видаю фальцет, напівфальцет, я, всіма улюблений фронтмен, коханець богів, з голосом на октаву вищим» [2, с. 15]. Час у поезії П. Борковця – категорія природна, його швидкоплинність, що виражається у постійних змінах є загалом нормою, якій підпорядковуються всі живі організми. Одні форми життя змінюють інші: «З'явилися нові види риб і вони їли гнізда, де колись гніздилися. Потім інші нові види риб, вони їли те, що і ми. Риба, яка їла те, що ми зробили їли й наших дітей. Прибережні водноболотні угіддя змінилися на рисові поля – вода була все бруднішою і бруднішою. Риболов ловив рибу в нейлонові сітки. Рубали очерет. Все більше і більше кораблів. І вбивство вповноваженого з питань національних парків» [2, с. 17]. Такий динамічний образ природи однак зустрічається в творчості П. Борковця не завжди. Скоріше навпаки, час у світі є завжди теперішній і відображає лише момент «тут і зараз», миттєву реакцію природи на зовнішні обставини, яка у іншу мить буде також іншою, без жодних спогадів про минуле і жодного планування майбутнього. При цьому природа здатна відчувати ті самі емоції, як і людина і своєрідно їх виражати у музиці: «Коріння лунає, коріння кличе, пагони манять, бруньки тужать, листя їм відповідають, квіти сурмлять, вони гудуть або дзюрчать, коріння реве, коріння соплять, паростки дзвенять, бруньки свистять, листя стогне квітка виє, коріння свистить» [2, с. 82]. Зв'язок часу з музичним мистецтвом бачимо ще в одному уривку, де згадується Білл Фей, британський музикант, автор пісень, серед відомих творінь якого є альбом «Незліченні гілки». На цей музичний твір, очевидно, бачимо натяк у наступному уривку: «Як і Білл Фей, я шукаю стосунків з попелиць, багатоніжками, пірнає, з лемурами, хробаками, вуховертками, кліщами і так далі. З дефектами, горбками і порами на помідорах, в яких я лежу. Я хотів би спати мріяти, прокидатися серед гілок і бути причетним до цього» [2, с. 20].

Минуле зображено у поезії через настрої меланхолії, смутку, так, неначе у ньому лишилося усе краще в житті і зараз на часі лише спогади. Візуально ліричному героєві це нагадує закинутий сад, за яким колись доглядав уважний господар, але тепер полишив його з невідомої причини: «Він покинув сад і більше не повернувся, не лишивши жодного згадки про себе. Він пропав безвісти в минулому. Дивне знамення: відсутність знамення. Гарна погода» [2, с. 69]. З іншого боку, дерева у саду живуть у межах сезонних циклів, які ліричний персонаж постійно споглядає і одного разу може вирішити покинути сад щоб покінчити з цими постійними змінами, з передбачуваністю, з часом взагалі, вийти за межі звичних нам категорій існування і, покинувши таким чином цей світ, досягти просвітлення.

Фактором, здатним вплинути на перебіг часу, зупинити його можуть бути сильні почуття: «Усюди шириться дубовий нектар, потужна його течія. Я бачу сяйво навколо себе – осипає всюди цвіт черешні. Шелестить світле листя – від твоїх ніг до моїх уст щось гуркотить...» [2, с. 41]. Час споглядання природи і час, який ми проводимо з коханою людиною непомітний, він неначе завмирає і вириває нас з буденної реальності.

Зовсім інший принцип зображення часу маємо в наступному уривку: «Фазан – це смугастий землетрус. Землетрус – це смугастий фазан. Фазан – це щось пов'язане з водою. Фазан. Вода – це щось пов'язане із фазаном. Вода – разом з кореневищами, пливками і дятлами, волохатим зелено-жовтим дятлом – потрясіння, струшування, вибивання» [2, с. 39]. Складається враження, що час тут не є потоком, а скоріше набором окремих відрізків, які тільки в разі докладання вольових зусиль і з'єднання їх в купу дасть логічну послідовність. Такий принцип нагадує кадрування у кінематографі або фотографічну сесію, коли з окремих світлин можна скласти враження про те, що відбувалося на знімальному майданчику в певний проміжок часу. Ще яскравіше принцип кадрування подано у наступному вірші, де автор взагалі не надає характеристики явищам, просто помічаючи їх біля себе і ставлячи одне одному в опозицію, логіку якої, очевидно, знає тільки він сам. «Амбра – груша. Валун – вітер. Бар – сад. Басьо – гавкіт. Чай – дівчина. Почекай – чоло. Дійте – пишій. Цимбал – шриффт. Дивування – зерно. Фенек – низ. Як – вогонь. Весна – борошно. Вербка – сніг. Мій рот. Мотилі – гуси. Рани – дівчина <...> Воші – ліс» [2, с. 40]. В цьому випадку питання часової протяжності того, що відбувається ставити взагалі недоречно, оскільки час тут відсутній як такий.

Часо-просторові відносини керують будь-яким світом, але чи існує сила, яка керує ними? З текстів П. Борковця бачимо, що нею є поезія. Автор подає образ поезії як ключа, що здатен розгадати найглибші таємниці світу і навіть таємницю Бога, оскільки відкриває людям дорогу до нього через культові споруди, які, в свою чергу, виступають посередниками між Всевишнім і людиною: «На крилах поезії. День з віршами. Що ти думаєш? Поетичний день у каплиці під захистом Й. Хрестителя в новому халаті. Ключ до поезії. Також ні? Поетичний ключ до каплиці. Ігри з віршами. На хвилі віршів і поезії. Грайливий вірш. У ритмі поезії, га? Що? Отже: каплиця знову відкрита ключем вірша, каплиця поезії переплетена з римою через легкість і складність буття, в різних жанрах і в часі Вірші повсякденного життя і грайливий вірш – чи для всіх він?» [2, с. 73]. Можливо автор натякає читачеві таким чином, що поетичний текст, на відміну від іншого, не можна досягнути звичною нам логікою, у ньому закодовано більше, ніж можуть передати слова в їхньому прямому значенні, а метафора часто буває глибшою, ніж ми думаємо. Наскільки глибоко ми здатні зануритись у метафору, залежить від особливостей особистого світосприйняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Borkovec P. Polní práce. Praha, 1998. 59 s. (Série: Klub přátel poezie. Výběrová řada).

2. Borkovec P. Herbář k čemusi horšímu. Praha, 2018. 122 s. URL: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/53/28/82/herbar_k_necemu_horsimu.pdf
3. Borkovec P. Herbář k čemusi horšímu. 2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xb1NmA72I8A>
4. Borkovec P. Poems. *Lyrik-line listen to the poet*. URL: <https://www.lyrikline.org/en/poems/co-delame-1505>
5. Чеський поет Петр Борковець: «В Україні не існує стіни між поетом і публікою». Інтерв'юер Л. Шутяк. *LB.ua* : *дорослий погляд на світ*. URL: https://ukr.lb.ua/culture/2014/11/25/287007_cheskiy_poet_petr_borkovets_v.html
6. 31 ЖОВТНЯ: Petr Borkovec. Milostné básně. Любовні поезії (Київ). *Litcentr*. 2014. URL: <https://litcentr.in.ua/news/2014-10-27-3109>
7. Петр Борковец, Чехія. *Міжнародна Літературна Корпорація MERIDIAN CZERNOWITZ*. 2014. URL: <http://www.meridiancz.com/blog/petr-borkovets-chehiya/>
8. Петр Борковец: Гербарій, речі і Данте. *Місяць авторських читань (МАЧ)*. 2019. URL: <http://www.misyacavtorskykhchytan.com.ua/def/akce/-----2/11238>
9. Petr Borkovec. *Versopolis : The European Review od Poetry, Books and Culture is a pan-European online literary magazine poetry*. URL: <https://www.versopolis-poetry.com/poet/158/petr-borkovec>

REFERENCES

1. Borkovec, P. (1998), *Field Work [Polní práce]*, Prague, 59 p. (in Czech).
2. Borkovec, P. (2018), *Herbarium for Something Worse [Herbář k čemusi horšímu]*, Prague, 122 p., available at: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/53/28/82/herbar_k_necemu_horsimu.pdf (in Czech).
3. Borkovec, P.(2019), “Herbarium for Something Worse” [“Herbář k čemusi horšímu”], available at: <https://www.youtube.com/watch?v=xb1NmA72I8A> (in Czech).
4. Borkovec, P. “Poems”, *Lyrik-line listen to the poet*, available at: <https://www.lyrikline.org/en/poems/co-delame-1505> (in Czech).
5. “Czech Poet Petr Borkovec: ‘There is No Wall Between Poet and Society in Ukraine’”, Shutiak, L. (Interviewer), *LB.ua: doroslyi pohliad na svit*, available at: https://ukr.lb.ua/culture/2014/11/25/287007_cheskiy_poet_petr_borkovets_v.html
6. (2014), “October 31: Petr Borkovec. Milostné básně. Love poetry (Kyiv)” [“31 zhovtnia: Petr Borkovec. Milostné básně. Liubovni poezii (Kyiv)”], *Litcentr*, available at: <https://litcentr.in.ua/news/2014-10-27-3109> (in Ukrainian).
7. (2014), “Petr Borkovec, Česká Republika” [“Petr Borkovec, Chekhiiia”], *Mizhnarodna Literaturna Korporatsiia MERIDIAN CZERNOWITZ*, available at: <http://www.meridiancz.com/blog/petr-borkovets-chehiya/>
8. (2019), “Petr Borkovec: Herbarium, things and Dante” [“Petr Borkovets: Herbarii, rechi i Dante”], *Misiats avtorskykh chytan (MR)*, available at: <http://www.misyacavtorskykhchytan.com.ua/def/akce/-----2/11238> (in Ukrainian).
9. Petr Borkovec. *Versopolis: The European Review od Poetry, Books and Culture is a pan-European online literary magazine poetry*, available at: <https://www.versopolis-poetry.com/poet/158/petr-borkovec> (in English).

